

OSMANLI MEDRESELERİ

BAŞLANGICINDAN TEVHİD-İ TEDRİSAT'A KADAR

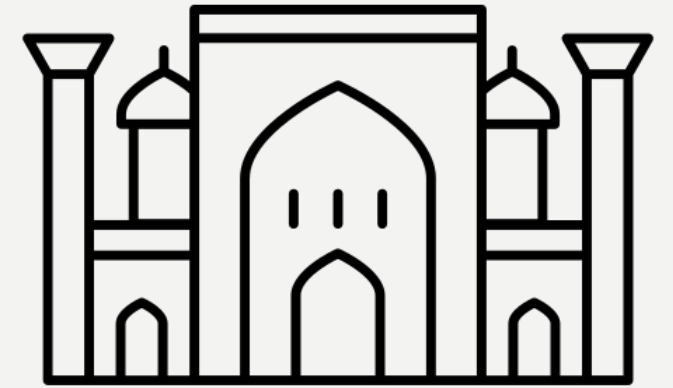
İÇİNDEKİLER

- I.** Medresenin Tanımı
- II.** Osmanlı'da Medreselerin Tarihi Gelişimi
- III.** Medreselerin Bir Müessese Olarak Yaygınlaşma Sebepleri
- IV.** Arapça Öğretiminin Amacı
- V.** Medrese Düzeni – Okutulan Dersler ve Eserler
- VI.** Osmanlı Medreselerinde Bozulma
- VII.** İznik Medresesi
- VIII.** Fatih Dönemi Medreseleri
- IX.** Süleymaniye Medresesi
- X.** Tanzimat Dönemi ve Sonrası Eğitim Kurumlarına Genel Bir Bakış
- XI.** Sultan Abdülhamit Dönemi ve Medreseler
- XII.** Medreselilerin Askerlikten Muaf Tutulması

MEDRESENİN TANIMI

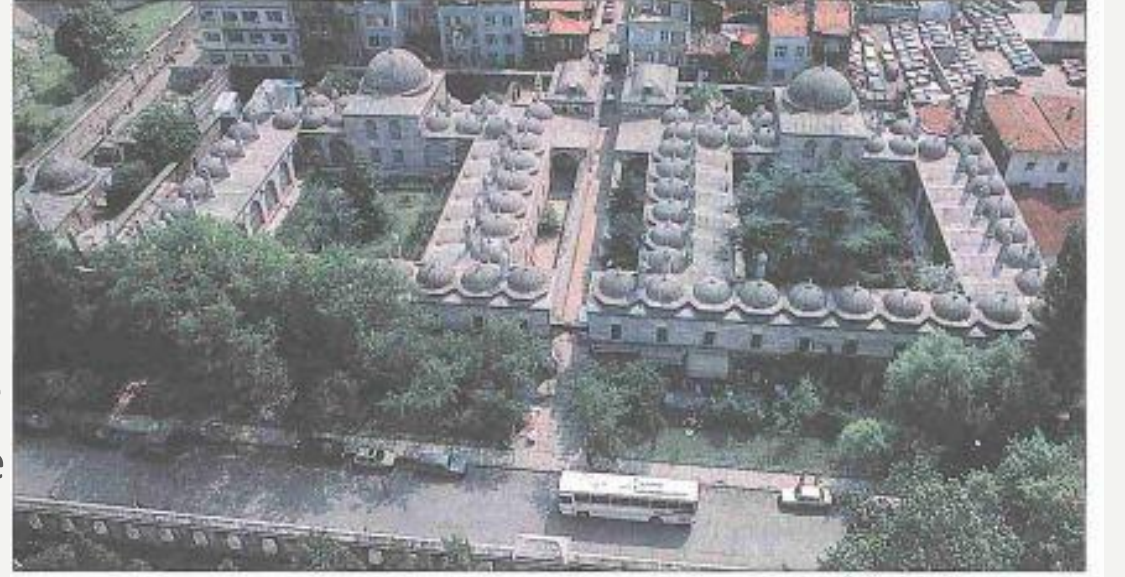
- Modern literatürde medrese konusunda ilk defa görüş beyan edenlerin başında Ignaz Goldziher (ö. 1921) gelmektedir. O, medreseleri Eşari düşüncenin merkezde yer aldığı müesseseler olarak tarif ederek medresenin fonksiyonunu ön plana çıkarmıştır. Goldziher'e göre, başta Nizamiyeler olmak üzere medreseler Eşari düşüncenin propaganda araçları olarak tarihte var olmuştur(Yılmaz, 2016;36).
- Danimarkalı oryantalist Johannes Pedersen (ö. 1977) ise Encyclopedia of Islam'ın ilk baskısındaki "Masdjid" maddesinde medreselerle mescit veya camiler arasında herhangi bir fark bulunmadığını, her ikisinde de yürütülen ilmî faaliyetin aynı olduğunu belirterek, medrese ismiyle müstakil bir müesseseden bahsetmenin mümkün olmadığını belirtmiştir(Yılmaz, 2016;36).

- Nebi Bozkurt tarafından İslam tarihinde her türlü ilmî faaliyetin yürütüldüğü mekanlar anlamında, “İslâm tarihinde eğitim ve öğretim kurumlarının genel adı” şeklinde tarif edilmiştir. Dolayısıyla dârülhadis, dârülkur’ân gibi mekanlar da “medrese” başlığı altında değerlendirilmiş, bu nedenle aynı eserde dârülhadis, “hadis öğrenimi için kurulan medrese” şeklinde tanımlanmıştır(Yılmaz, 2016;37).
- George Makdisi (ö. 2002) medreselerin fıkıh eğitimine hasredilmiş mekanlar olduğunu belirterek, dârülhadis, dârülkur’ân, ribât gibi müesseselerin haricinde özel bir ilim mekanı olduğunu vurgulamıştır(Yılmaz, 2016;36).

İslâm eğitim sisteminin temel kurumu olan medrese Osmanlılar döneminde fizikî şartları, mimari özellikleri, programı ve temsil ettiği zihniyetle önemli gelişmeler göstermiştir.

Medrese bu dönemde sıbyan mektebinden sonra orta, lise, yüksek okul ve üniversite eğitimine tekabül eden, İslâmî kimliği sebebiyle sadece müslümanların devam ettiği bir eğitim kurumu özelliği taşır. (İpşirli,2003)

Süleymaniye Külliyesi'nin Marmara denizi yönündeki medreseleri

OSMANLI MEDRESELERİNİN GELİŞİMİ

- Osmanlı Beyliği'nde ilk medrese olarak Orhan Gazi'nin 1331'de kurduğu, İznik Orhaniyesi adını da taşıyan İznik Medresesi gösterilir (Âşıkpaşazâde, s. 119; Neşrî, I, 63 akt;Ökten, 2004). Bu medreseye önce Mısır'da yetişmiş, eserleriyle tanınmış âlim Dâvûd-i Kayserî, ardından Tâceddin-i Kürdî, Alâeddin Ali Esved müderris olarak tayin edildi.
- 1326'da Bursa'nın fethinden kısa bir süre sonra Orhan Gazi, manastırdan çevrildiği için Manastır Medresesi olarak da bilinen Orhan Gazi Medresesi'ni kurarak vakıflar tahsis etti.

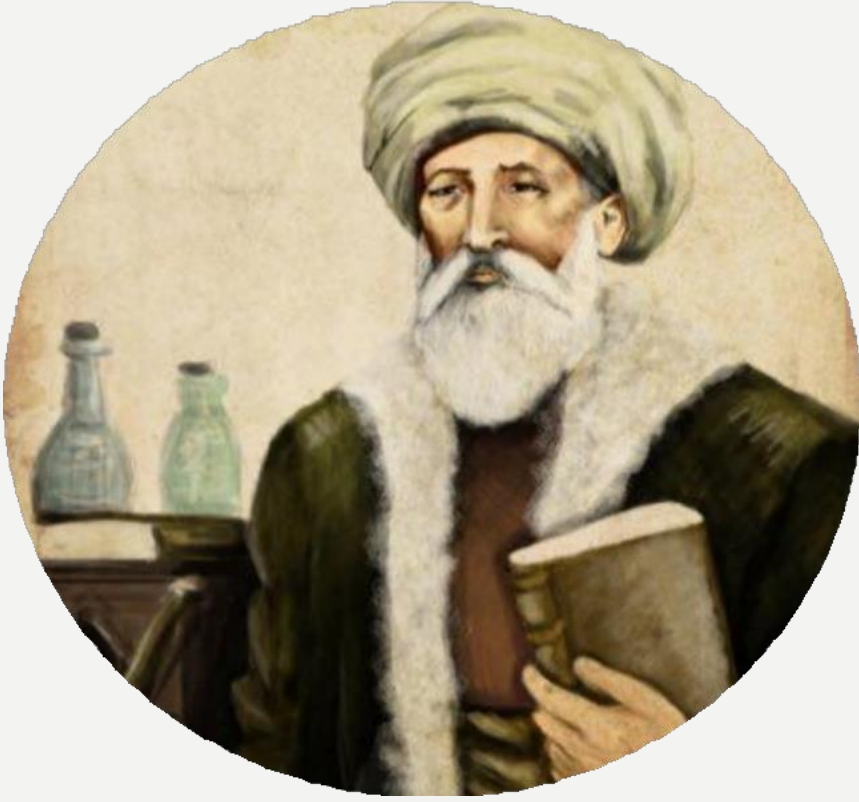

- Bursa, 14.asrın sonunda, Anadolu'nun her bakımdan en büyük şehirlerinden biri ve ülkenin her tarafından gelen bilginlerin ve şeyhlerin yerleştiği değerli bir kültür merkezi haline gelmiştir. o devrin en dikkat çekici düşünürlerinden olan Molla Şemseddin Fenari'nin oğulları Mehmed Şah Fenari, Yusuf b. Balı Fenari, Alaaddin Ali Tıısı, Molla Yeganzade, Hocaazade, Taşköprölüzade ve Molla Hüsrev bulunmaktadır(Öktem, 2004;273)

- I. Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed, II. Murad ve bunların devlet ricâlinin yaptırdığı yirmi bir medrese ile Bursa cazip bir ilim merkezi oldu. Bursa'daki ilim ve medrese hayatı önemini kaybetmemekle birlikte 1361'de Edirne'nin fethiyle medrese tarihinde yeni bir safha açıldı. Burada Çelebi Mehmed devrinde iki, II. Murad döneminde dokuz yeni medrese tesis edildi. Özellikle **II. Murad'ın Dârülhadis Medresesi**, Sahn-ı Semân medreseleri yapılıncaya kadar (1463-1470) en yüksek Osmanlı medresesi kabul edilmiştir.
- Edirne Darü'l-Hadis Medresesi'nde ise, Taşköprülüzade, Kemalpaşazade, Kadızade gibi ünlü düşünürler ve müderrisler çeşitli dersler vermişlerdir.
- Kuruluş yıllarından itibaren 1326-1451 devresinde seksen dört medresenin yapıldığı tesbit edilmektedir. Bunlardan;
- on biri Orhan Bey,
- sekizi I. Murad,
- yirmisi I. Bayezid,
- yedisi I. Mehmed, otuz yedisi
- II. Murad zamanında kurulmuş, bir medrese de fetret döneminde inşa edilmiştir.
- Bunun elli üçü Anadolu'da, yirmi dokuzu Rumeli'de ve ikisi Kudüs'te idi (İhsanoğlu, LXVI/247 [2002], s. 897 akt: Ökten,2004)

- Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethiyle başlayan yeni dönem, Osmanlı ilim hayatı ve medrese teşkilâtı için önemli adımların atıldığı devreyi oluşturur.
- şeyhü 'l-islam Akşehirli Hasan Fehmi Efendi'nin emriyle hazırlanan listede, Osmanlı medreseleri müfredat programında sarf, nahiv, tefsir, hadis, kelam, fıkıh, usûl-i fıkıh gibi nakli' bilimlerin yanı sıra, mantık, hikmet (felsefe), tarih, coğrafya, hendese (geometri), ilm-i hesab (aritmetik) gibi akli' bilimlerin de yer aldığı görülmektedir(Ökten,2004;274)
- 857'de (1453) fetihten sonra İstanbul'da eğitim faaliyetleri Zeyrek kiliseleri ve Ayasofya'daki bazı keşiş odalarında yapıldı. 863'te (1459) Eyüp Medresesi hizmete açıldı. 875 (1470) yılında tamamlanan Fâtih Külliyesi içerisinde sekiz medreseden oluşan Sahn-ı Semân (sekiz avlu) ve bunların bir sıra gerisinde yer alan sekiz Tetimme Medresesi tesis edildi.
- Bu medreseler konumu, fizikî ve mimari özellikleri, sağlanan maddî imkânlar ve bilhassa müfredat programı ile bir yüksek öğretim ve araştırma kurumu özelliği kazandı

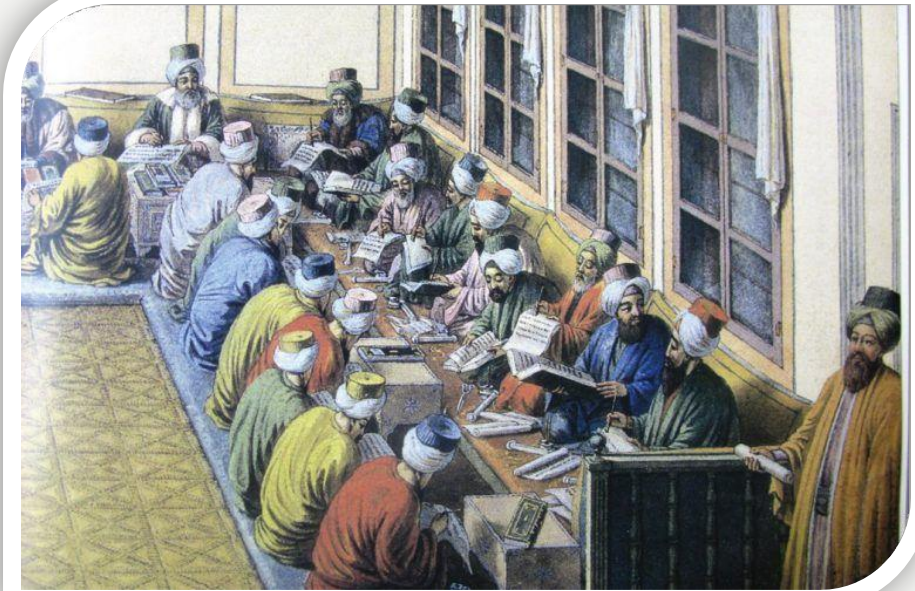

- II. Bayezid biri Amasya'da (1481-1486), diğeri Edirne'de (1484-1488), üçüncüsü de İstanbul'da (1501-1505) kendi adıyla anılan semtte inşa ettirdiği üç önemli külliye içerisinde medreseler kurdu. İstanbul'daki medresesinde müderrislik görevini şeyhülişlâmlara şart koştı.
- Bu görev dönemin şeyhülişlâmı Zenbilli Ali Efendi ile başladıysa da şeyhülişlâmların yoğun işleri sebebiyle fiilen ders vermeleri mümkün olmayınca bir vekil vasıtasıyla yürütülmesi yoluna gidildi.

- Sahn-ı Semân'dan bir asır sonra inşa edilen Süleymaniye Külliyesi (1550-1557) özellikle medrese-i evvel, sâni, sâlis ve râbi' isimleriyle dört medrese, bir tıp medresesi ve dârüşşifâ ile dârülhadisten oluşuyordu ve Osmanlı Devleti'nde eğitimde varılan en yüksek noktayı temsil ediyordu.
- Süleymaniye medreselerinde, Kelam ve Hikmet Şubesi içerisinde "İslam Felsefesi Tarihi", "Genel Felsefe Tarihi" ve "Mantık" dersleri yer almış ve bu disiplinlerden her birisine birer kürsü tahsis edilmiştir(Ökten, 2004; 279).

- Önce Sahn-ı Semân ile, ardından Süleymaniye medreseleriyle Osmanlı medrese sistemi dereceler, dersler, gelir kaynakları ve yönetim bakımından önemli gelişmeler kaydetti. Bundan sonra da devletin her vesile ile yeni medreseler teşkilini teşvik ettiği görülür. 1086'daki (1675) sünnet düğününde tamamen boşalmış olan Galata Sarayı ve İbrâhim Paşa Sarayı'nın medrese haline getirilerek buralara müderrisler tayin edildiği bilinmektedir (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 68 akt: Ökten,2004).

- Osmanlılar'da yeni fethedilen yerleşim birimlerine medrese inşası da yerleşmiş bir âdetti. Osmanlı idaresine giren yerlerde medrese teşkili sadece eğitim amacına değil İslâm dini ve kültürünün yaygınlaşmasına, devlet, aydın ve halk uzlaşmasının teminine ve yönetimin toplumlara benimsetilmesine de yardımcı oluyordu.
- Özellikle Balkan şehirlerinde medreselerin kurulmasına önem verildi. Osmanlı dönemi boyunca Bulgaristan'da 142 medrese, 273 mektep,
- Yunanistan'da 182 medrese, 315 mektep,
- eski Yugoslavya'da 223 medrese, 1134 mektep ve
- Arnavutluk'ta yirmi sekiz medrese, 121 mektep olmak üzere
- toplam 575 medrese ve 1843 mektebin yapıldığı tesbit edilmiştir (Ayverdi, I-IV, tür.yer.).

- 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başları, Osmanlı devletinde birçok bakımdan köklü değişikliklerin yaşandığı, oldukça dikkat çekici bir dönemdir. Bu dönemde, Osmanlıların duraklamaya başladığı, devletin askeri, iktisadi, siyasi, sosyal alanlarda çeşitli problemlerle karşılaştığı, bunun sonucu olarak bozulan dengelerin sosyal bir kurum olan medreseleri de etkilediği, bu yüzden de bilimsel etkinliğin yavaş yavaş düştüğü kabul edilir(Ökten,2004;280).
- Medreselerin duraklama, gerileme ve çökme dönemi olarak bilinen 1557' den 1908' e kadar olan aşağı-yukarı üç yüz elli bir yıllık dönemde, bir kez daha, islah edilmeleri konusu gündeme gelmiş ve bu konuda, ilk kez Şeyh Ali-zade Hoca Muhyiddin Efendi "Medreselerin Islahı" (1896) adlı bir eser kaleme almıştır(Ökten,2004;280).

- Medreselerin düzeltilmesi konusunda ilk somut girişim, 1910 yılı başlarında olmuştur. Meşrutiyet yönetiminin medreseler konusunda başardığı ilk ve en önemli iş, "**Medâris-i İlmiye Nizamnamesi**" kabul edip uygulamaya koymasıdır. Buna göre, medreselerde yıllık öğretim süresi, dokuz ay olarak belirlenmiş ve ders programları yeniden yapılmıştır.
- Böylece, altıncı sınıflarda cebirin yanı sıra hem mantık, hem de hikmet okutulmuştur. Yedinci sınıfta ise, hey'et (astronomi) ve kimyanın yanı sıra hikmet-i cedide programda yer almıştır(Ökten,2004;283).

- II. Meşrutiyet (1908-1918) den sonra, Osmanlı medreseleri, dördüncü ve beşinci kez teşkilatlanmışlar, kendilerini yenileşmeye çalışmışlar, fakat bunda başarılı olamamışlardır. Bundan bir müddet sonra yine, medreselerin ıslahı fikri ortaya atılmış, ilk resmi teşebbüs, Fatih Tıbhane medresesinde yapılmıştır.
- Programda, nakli bilimlerin yanında fizik, kimya, cebir, geometri ve coğrafya gibi akli bilimlerin de okutulması vurgulanmış, ancak bu teşebbüsten bir sonuç alınamamıştır(Ökten,2004;285)

MEDRESELERİN RESMİ MÜESSESE OLARAK YAYGINLAŞMA SEBEPLERİ

- İslam dünyasında ciddi bir tehlike halini almış bulunan Batını-İsmaili düşüncenin zararlı etkilerine karşı ehl-i sünnet inancının korunması ve yayılmasını sağlamak;
- İslam dünyasındaki fikir kargaşasını ve çatışmasını asgarî düzeye indirmek.
- İslamı henüz kabul etmiş Türk topluluklarının yeni dinlerinin gerekliliklerini doğru bir şekilde öğrenmelerini temin etmek,
- **Yeni fetihlerle büyüyen genişleyen devletin giderek artan eğitim görmüş kadro ihtiyacını karşılamak,**
- Cami ve mescidlerde zorlukla sürdürülen eğitim faaliyetlerinin müstakil mekanlarda yürütülmesini sağlamak
- Halkın itibar ve saygısını kazanmış olan alimleri devletin yanına çekerek müderris olarak görevlendirmek ve maaş tahsis etmek suretiyle devletin itibarını artırmak gibi sebepler sıralanabilir(Karlıağa, 1996;8)

ARAPÇA ÖĞRETİMİNİN AMACI

- Medreselerde okutulan dersler ul m-u  liye (araç ilimleri) ve yüksek ilimler isimleriyle iki gruba ayrılmıştır.
- Arapça, medrese ilim dallarında okutulan bütün eserlerin bu dille yazılmış olmalarından ötürü, bunların okunup anlaşılmasını sağlayacak araç ilmi olarak ilk öğretilen ilim olmuştur.
- İstanbul'da bulunan Fatih ve Süleymaniye medreselerine girebilmek için Arapça ilimlerini öğrencinin okumuş ve ehliyet kazanmış olması şartı konulmuştur(Hazer, 2002;277).

MEDRESE DÜZENİ – OKUTULAN DERSLER VE ESERLER

- İslâm dünyasının büyük bir bölümünde benimsenen eğitim öğretim düzeni Sünnî gelenek üzerine bina edilmişti.
- Osmanlı Devleti sınırları içindeki medreselerin hiyerarşisi, Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulan Sahn-ı Semân ile birlikte yeniden düzenlendi. Medreseler genelde -Enderun mektebi hariç tutulacak olursa- giderek yükselen hiyerarşik bir yapıya sahipti(Hızlı, 2008; 26).

- Buna göre, en alt seviyede kelâm alanıyla ilgili Hâşiye-i Tetrîd adlı kitabın okutulduğu Tetrîd medreseleri bulunmakta idi.
- İkinci sırada belâgata dair Miftâh adlı eserin okutulması nedeniyle bu adı alan medreseler vardı.
- Miftâh medreselerinden sonra Kırklı medreseler geliyordu.
- Kırklı medreselerin üzerinde ise Hariç Ellili medreseler yer almaktaydı. Hariç medreseleri, umumiyetle Osman lılardan önceki Müslüman devlet yöneticileri, yani hükümdarlar, onların oğulları, kızları veya devlet erkânı tarafından yapılmışlardı. Osmanlı döneminde devlet adamları tarafından yaptırılan medreseler de daha ziyade bu kategoriye dâhil edilmişti.
- Hariç Ellili medreselerin hemen üstünde Dâhil Ellili medreseler bulunuyordu. Bunlar Osmanlı padişahlarıyla şehzâdeler, valide sultanlar, hanım sultanlar ve padişah kızları tarafından yaptırılmışlardı. XVI. yüzyıldan sonra, devlet erkânı tarafından yaptırılan birçok medrese de Dâhil statüsünü kazanacaktır. Her iki medrese arasındaki fark, ‘itibârî’ idi. Zira, ulema nezdinde hükümdarlar tarafından yaptırılan medreselerde ders vermek bir imtiyaz ve itibar göstergesiydi. Ayrıca bu medreseler, ilmiye tariki içinde eğitim yolunun sonunu belirliyorlardı. Zira buralardan kadılıklara geçilmekteydi.
- Fatih külliyesi içinde statüsü en yüksek olan medreseler ise Sahn-ı Semân medreseleri idi.

Medrese derecesi	Ders adı	Okutulan Kitaplar
Yirmili	Kelâm Fıkah Belâgat	Hâşiye-i Tecrîd Şerh-i Ferâiz Mutavvel
Otuzlu	Belâgat Fıkah Kelâm Hadis	Şerh-i Miftâh Tenkîh, Tavzîh Hâşiye-i Tecrîd Mesâbih
Kırkli	Belâgat Fıkah Hadis Fıkah Usulü	Miftahu'l-Ulûm Sadruşşeria, Meşârik Mesâbih (Begavî) Tavzîh (Taftazânî)
Ellili Hâric	Fıkah Hadis Kelâm	Hidâye Mesâbih Şerh-i Mevâkif
Ellili Dâhil	Fıkah Hadis Tefsir Fıkah Usulü	Hidâye Buhârî Keşşâf, Beyzâvî Telvîh
Sahn-ı Seman	Fıkah Hadis Tefsir Fıkah Usulü	Hidâye Buhârî Keşşâf, Beyzâvî Telvîh, Şerh-i Adud
Altmışli	Fıkah Hadis Kelâm Tefsir Fıkah Usulü	Hidâye, Şerh-i Ferâiz Buhârî Şerh-i Mevâkif Keşşâf Telvîh

- Kanuni devrinde yapılan düzenlemeyle öğretim, dâhil statülü medreselerden sonra iki kola ayrılmıştır. Birincisi Sahn-ı Seman medreselerinde hukuk, ilâhiyat ve edebiyat dallarında yapılan öğretim, ikincisi ise Süleymaniye medreselerinde riyaziyat ve tıp alanlarında yapılan öğretimdir. Bunların üzerinde de “dârülhadis” öğretimi vardı.
- Ahmed Cevdet Paşa, XIX. yüzyılın sonlarına kadar varlığını sürdürecektir olan bu medrese düzenini şu sıralamayla verir:
 - 1. İbtidâ i Hâriç /
 - 2. Hareket-i Hâriç /
 - 3. İbtidâ-i Dâhil /
 - 4. Hareket-i Dâhil /
 - 5. Mûsıla-i Sahn /
 - 6. Sahn-ı Semân /
 - 7. İbtidâ-i Altmışlı /
 - 8. Hareket-i Altmışlı
 - / 9. Mûsıla-ı Süleymâniye /
 - 10. Süleymaniye
 - / 11. Hâmis-i Süleymaniye
 - /12. Dârülhadis

- Devlet, medreseleri sadece yakından takip etmeye çalışıyor, ama müdahale mekanizmasını büyük ölçüde işletmiyordu.
- Bizzat müderrisin nezaretinde yürütölmekte olan derslerin işlenmesi, seçilen kitabın takip edilmesi tarzında olurdu. Belli sürede okunması gereken kitap ya da kitapların belirli bölümleri tamamlanmadıkça başka bir derse geçilmesi söz konusu değildi. Bu anlamda medreselerde sınıf geçme değil, ders/kitap geçme yöntemi uygulanmaktaydı.

OKUTULAN DERSLER VE ESERLER

- Osmanlı medreselerinde görülen dersler ana hatlarıyla şunlardan oluşuyordu:
- Arapça (sarf, nahiv, belâgat, vs.)
- Tefsir
- Hadis
- Fıkıh (İslâm Hukuku)
- Kelâm ve Akaid
- Mantık

• 1. Arapça ve Yardımcı Bilimler

- İslâmî bilimlerin temel derslerine hazırlayıcı veya yardımcı olan sarf, nahiv, belâgat, hesap, hendese gibi dersler temel eğitimi oluşturuyor ve bunlar alındıktan sonra diğer derslerin eğitimi daha kolay hale geliyordu.
- **Sarf (Etimoloji):** Kelime türemeleri ve fiil çekimleri konularının işlendiği bu derste okutulan kitaplardan en meşhur olanları “Emsile”, “Binâ”, “Maksûd”, “İzzî” ve “Merah”dır.
- “**Emsile**”: Yazarı bilinmeyen, ama medreselerde yüzlerce yıl ezberletilen, üzerinde pek çok şerh yapılan temel gramer kitabıdır.
- “**Binâ**”: Yazarı bilinmeyen ve kelimedenden kelime türetmeye (tasrîf) yarayan 35 kuralı anlatan bir eserdir. Medrese öğrencileri, yıllarca bu kitaptaki kuralları ezberlemeye çalışırdı.
- “**Maksûd**”: Yazarı bilinmeyen ve Arapça fiil çekim kurallarını anlatan bir ders kitabı idi. Pek çokları arasında İmam Birgivî’nin şerhi meşhurdur.
- “**İzzî**”: İbrahim bin Abdülvehhab ez-Zincânî’nin (öl.1257) bu meşhur eserine birçok şerh yapılmıştır. Dede Cengî Efendi (öl.1567) tarafından hazırlanan şerh medrese talebeleri arasında çok tutulurdu.
- “**Merâh**”: Ahmed bin Ali bin Mesud’un bu eserine Kemalpaşazâde’nin yaptığı şerh “Felâh” adını taşıyordu. Bursalı Ahmed Efendi’nin Merah Şerhi de talebeler arasında gözde idi.

- **Nahiv (Formoloji):** Arapçanın cümle yapısı ve kuruluşu konularının anlatıldığı bu derste en yaygın olarak okutulan kitaplar “Avâmil”, “İzhar”, “Kâfiye”dir. Ayrıca İbn Hişâm’ın “Mugni’l-Lebib” ve “Kavaidü’l-İ’rab”, İbn Mu’tî’nin “ed-Dürretü’l-Elfiyye” adlı eserleriyle “Molla Câmi” adıyla ünlenen “Kâfiye” şerhi de bulunuyordu.
- **Belâgat:** Düzgün ve yerinde konuşma sanatının inceliklerini ele alan belâgat, kendi içinde “Meânî”, “Beyân” ve “Bedî’î” olarak üçe ayrılır.

• 2. Tefsir ve Tefsir Usulü

- a) **Tefsir**: Osmanlı medreselerinde bu alanda en çok okunan eserler şunlardı: “Kadı Beydâvî”: Nasıruddin Abdullah b. Ömer Beydâvî'nin (öl.1286) “Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil” adlı tefsiri, “Kadı Beydâvî” veya “Kadı Tefsiri” adıyla biliniyordu.
- Şafiî bir âlim yazmış olduğu bu eser sünnîler arasında da çok itibar görmüştü. Râgıb'ın “Müfredât” ve Zemahşerî'nin “Keşşâf” adlı tefsirlerinden yararlanılarak hazırlanmış bu eser, daha çok sadeliği ile medreselerde şöhret bulmuştu.
- b) **Tefsir Usulü**: Kur'ân'ın doğru şekilde tefsir edilebilmesi için uyulması gerekli kuralları inceleyen bir tefsir metodolojisi dersidir. Bu alanda Bedreddin Muhammed ez-Zerkeşî (öl.1392) tarafından yazılan “el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân” adlı eserin tanınan adı 35 “Burhan-ı Zerkeşî” idi. Celâleddin Suyûtî'nin (öl.1505), “el-Burhan” kitabını esas alarak hazırladığı “el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân” adlı eser “İtkân” veya “Suyûtî” adıyla şöhret bulmuştu. Bu eser medreseliler arasında ilkinden daha fazla yaygınlık kazanmıştı.
- c) **Kıraat ve Tecvid**: Kur'ân'ın okunmasındaki farklı yorumlar nedeniyle İslâm dünyasında ortaya çıkan yedi (daha sonraları bu on'a çıkmıştır) kıraat ve tecvid bir bilim konusu olarak incelenmiştir.

• 3. Hadis ve Hadis Usulü

- a) **Hadis**: Bu alanda okutulan kitaplar arasında en önemlisi şüphesiz “Buhârî” idi. Daha çok üst düzey medreselerde okutulan bu eser Ebu Abdullah Muhammed Buhârî’nin (öl.870) “el-Câmiu’s Sahîh” adını taşımakta olup Kur’ân’dan sonra İslâm’ın en önemli kaynaklarından biri kabul edilmiştir. Kütüb-i Sitte’nin bu ilk eserinin dışında diğer beş hadis kaynağı da -özellikle Müslim’in Sahîh’i- medreselerde okutulmuştu.
- b) **Hadis Usulü**: Bir anlamda hadis metodolojisi olan bu derste, İbn Salah Şehrîzûrî’nin (öl.1245) “Ulûmu Hadis” adlı eseri (İbn Salâh Elfiyesi), İbn Hâcer Askalânî’nin “Nuhbetü’l-Fiker” adlı eseri (Nuhbe), İbnü’l-Esîr’in (öl.1209) “Câmiu’l-Usûl” adlı eserleri okutulmaktaydı.

• 4. Fıkıh ve Fıkıh Usulü

- Bu başlık altında Fıkıh, Fıkıh Usulü ve Ferâiz adlarıyla dersler okutuluyordu.
- a) **Fıkıh**: Medreselerin hemen tamamında fıkıh dersi vardı. Helâl ve haram hükümlerini kapsayan bir muhtevası olduğu için fıkıh, en şerefli ve en üstün ilim dalı sayılıyordu.
- **“Hidâye”**: Burhaneddin el-Merginânî (öl.1197), Hanefi fıkıhı üzerine yazdığı “Bidâyetü’l-Mübtedî” adlı eserine, yine kendi kaleme aldığı haşiyeye “Hidâye” adını vermişti. İçinde kullanılan hadislerin sağlamlığı ile dikkati çeken kitap ve şerhleri yüzyıllarca Osmanlı medreselerinde ileri düzeyde temel ders kitabı olarak okutuldu.
- **Fıkıh Usulü**: Fıkıhın felsefesi ve metodolojisi türündeki bu eserlerin en önemlileri arasında şunlar zikredilebilir: Sadruşşerâa diye şöhret bulan Ubeydullah b. İshak el-Buharî’nin “Tenkîhu’l-Usûl ve Tavzîhu’t-Tenkîh” adlı eseri Tenkîh ve Tavzih” adıyla ünlenmiştir. Tenkih’in şerhi olan Tavzih, medreselerdeki temel fıkıh usulü kitabı idi.
- **Ferâiz**: Miras hukuku ile ilgili konulardan bahseden eserler arasında, Sirâcüddin Muhammed es-Secâvendî (öl.1200)’nin yazdığı “Ferâizü’s-Secâvendî” (Ferâiz-i Sirâciye) adlı eser ve şerhleri meşhur idi.

• 5. Kelam ve Akâid

- Osmanlı Devletinin yükseliş dönemi, kelâm konularının bir hayli revaçta olduğu bir zaman dilimidir. Gazâlî ile İbni Rüşd arasında tartışılan bazı kelam konuları Ali Tûsî, Hocaîade ve Muslihiddin Mustafa gibi bilginlerce tekrar gündeme getirilmiştir. Bu nedenle “Hâîiye-i Tecrîd” kitabı medreselerin en önemli ders kitabı olarak kabul edilmiştir.

- **6. Mantik**

- “İsagoci” “Şerhu Metali
- “Fenârî” “Şerhu’ş-Şemsiyye”

- Bütün bu ders ve kitapların yanı sıra medreselerde, özellikle yükseliş dönemlerinden itibaren hey’et (astronomi), hikmet (fizik), hesap ve hendese ile tıp alanlarına dair değişik kitaplar da okutulmaktaydı.

OSMANLI MEDRESELERİNDE BOZULMA

- Osmanlı medreselerinin bozulma sebepleri iki ana noktada toplanabilir.

Birincisi devletin içinde bulunduğu durumlardan kaynaklanana genel sebepler

İkincisi medreselerin kendi bünyesinde ortaya çıkan sebeplerdir(Hızlı,1994;72).

- Genel Sebepler

1- Nüfus Artışı

Nüfusun artmasıyla birlikte bu dönemde Anadolu'da yersiz, yurtsuz bir göçebe topluluğu oluşmuştur. Bu sınıfa 'Gurbet Taifesi' ya da 'Levendat' isimleri de verilmiştir. Bu nüfusun bir kısmı medreselere eğitim-öğretim faaliyetleri için değil de sosyal ihtiyaçları, barınma ihtiyaçları ve askere alınmaktan kurtulmak için katılmıştı.

Anadolu'daki küçük medreselerde binlerce suhte birikmiş ve bu grupların bazıları köylerde eşkıyalık yapmıştır(Hızlı,1994;73).

Askeri Sistemdeki Değişiklik

2-

Tımarlı Sipahiler mali, idari ve çeşitli sebeplerden dolayı yetiştirilemediğinden dolayı geçimini bu yolla sağlayan gençler açıkta kalmaktaydı. Bu gruptan kişilerin medreselere yığılmış olması hem asayişi bozmuştur hem de medreselerin yapısını bozmuştur(Hızlı,1994;74).

3- Devlet Müesseselerindeki Bozukluklar

Devletin idari kadrolarındaki rüşvet göze görülür bir hal almış, kadiaskeler sık sık azledilmiş, yerine gelenle azil korkusuyla devlet büyüklerine ve padişaha gerçekleri söylememiştir. Bununla birlikte Adam kayırma, çeşitli makamların ve tımarların para ile satılması gibi bozukluklar ilmiye sınıfını da etkilemiştir(Hızlı,1994;75).

4- Mali Buhran

Akçenin değerinin düşmesiyle birlikte ilmiye sınıfının da alım güçleri azalmış ve müderrisler yevmiyelerinin artırılması için sık sık başvurularda bulunmaktaydı. Bu söz konusu ekonomik darboğaz nedeniyle ilme ve alime rağbet önemli ölçüde azalmıştır(Hızlı,1994;76).

5- Celali Fetreti

Anadolu toplumunda ortaya çıkan başkaldırı ve anarşiyle birlikte Celali İsyanları başlamıştır. Halktan zorla para ve erzak toplayarak şehir ve köyleri talan etmişler ve şehir ve köy düzenlerine yaralar açmışlardır. Bu isyanlarda medreselerdeki suhtelerde katılmıştır(Hızlı,1994;76).

6- Ulemazadegan Sınıfının Doğuşu

Müdürrislik kanununa aykırı bir biçimde, ulema oğullarına daha on beş yaşına basmadan medreselerde görev verilebilmekteydi. Bunun yanı sıra talebeler de para ve rüşvet yolu ile medreselerde ders görmeden müdürris olmaktaydı(Hızlı,1994;77).

- Medreselerin Kendi Bünyesinden Kaynaklanan Sebepler

1- Öğretim Alanında Bozukluk

16.yy sonlarına doğru nakli ilimler önem kazanmış, akli ilimlerde ve özellikle felsefede bir gerilemenin olduğunu, bazı felsefi ve kelami eserlerin kaldırılarak fıkhi kitapların okutulduğu ileri sürülmektedir. (Bu konuya Katip Çelebi’de eserlerinde oldukça yer vermiştir.) (Hızlı,1994;77).

2- Müderrislerin Atanma ve Ders Verme Yönteminin Bozulması

Önceleri medrese mezunları müderrislik kadrolarına atabilmek için mülazemet usûlüne göre nevbet denilen beklemeden geçerlerdi. Bu durum zamanla suistimale uğramış ve medrese bitirme şartı bile aranmamıştır.

Medrese mezunlarının liyakatlerine bakılmaksızın müderrislik ve kadılık görevleri rüşvetle dağıtılmıştır.

Devlet, ilmiye teşkilatında ehliyetsiz kişilerin görev almasına yol açmış kanuni yoldan gelen ve vazifesini hakkıyla ifa eden diğer müderrisleri de olumsuz etkilemiştir(Hızlı,1994;78).

İznik Medresesi

- İznik, Osmanlı Devleti'nin ilk merkezlerinden birisi olup 1331 gibi erken bir tarihte fethedilmiştir. Fethin akabinde, sahip olduğu bütün değerleri korunan İznik, Orhan Gâzî tarafından nitelik ve nicelik yönünden her anlamda genişletilmiş ve geliştirilmiştir.
- Bu gelişimin önemli sacayaklarından biri de orada inşa edilen İznik Orhaniyesi isimli ilk medresedir.
- Dâvûd el-Kayserî'nin atanmasıyla resmî olarak eğitim-öğretim faaliyetlerine başlayan İznik Medresesi, burada görev yapan müderrisler ve yetişen öğrenciler vasıtasıyla yaklaşık yedi asır ayakta kalan devletin nüvesini ve köklerini oluşturmuş, ilim geleneğinin tesisi açısından mühim vazifeler ifa etmiştir.

- **Medresenin ders müfredatı**

- Dâvûd elKayserî'nin tasavvuf ilmi ve felsefesine, Alâeddin Esved'in ise fıkıh ve dil ilimlerine ait kaleme almış olduğu ve günümüze ulaşmış telif-şerhlere dayanmaktadır.
- Medreselerde başta şer'î ilimler okutulmakta, bunların başını ise fıkıh ilmi çekmektedir. Fıkıh ilminin yanında tefsir, hadis, akaid, mantık ve alet ilimlerinin, hatta matematik ilimlerinin okutulduğunu da söylemek mümkündür.
- Dâvûd el-Kayserî ile başlayan ve Molla Fenârî ile devam eden vahdet-i vücûd çizgisinin devam etmesi ise tasavvuf derslerinin müderris tarafından öğrencilere okutulduğunun önemli bir ipucudur. Ancak her bir eserin ne kadarının okutulduğu, tam olarak hangi bölümlerinden istifade edildiği bilinmemektedir(Öziş,2023;27)

- Tesfir: Keşşâf ve Me'âlimu't-Tenzîl'dir
- Hadis: Meşâriku'l-Envârî'n-Nebeviyye min Sıhâhi'l-Ahbârî'l-Mustafaviyye ve Hadâiku'l-Ezhâr fî Şerhi Meşâriku'l-Envâr'
- Fıkıh: İznîk'te fıkıh ilmine dair istinsah edilmiş on iki nüsha tespit edilmiştir. İçlerinden iki tanesi el-Vikâye, iki tanesi ise Alâeddin Esved'e ait şerhlerdir.
- Akaid: Ebü'l-Berekât en-Nesefî, Adûdiddîn el-Îcî gibi İslâm dünyasının önemli isimlerinin eserleri zikredilebilir.
- Pozitif İlimlere Dair Dersler ve Mantık: Osmanlı medreselerinin 15-16. yüzyıllardan, yani tam teşekküllü olarak tesisinden itibaren riyazîyyât (hendese, hesap, astronomi), tabî'îyyât (fizik, kimya) gibi ilimlere dair eserlerin okutulduğu, bu alanlarda önemli çalışmalar yapan âlimlerin yetiştiği bilinmektedir. **Fakat bunların resmî ders müfredatına dâhil olup olmadığı konusu belirsizdir.**

- İznik medresesinde görev yapmış müderrisler
- Dâvûd El-kayserî: İlk Müderris
- Tâceddîn El-kerderî: İkinci Müderris
- Alâeddin Esved: Üçüncü Müderris

Fatih Dönemi Medreseleri

- **Fatih'in Eğitime ve Bilime Verdiği Önem**

İstanbul'un fethine kadar medreselerimizde naklî (şer'î) ilimler en önemli yeri muhafaza etmiştir. Fatih'in çocukluğundan beri inkişaf eden araştırmacı kafası, aklî ilimlere (Science) naklî ilimlerden fazla merak sarmıştır. Onun için devrinde, yanına getirdiği en seçkin alimlerle müspet düşüncelerin ve felsefi fikirlerin revacım görüyoruz

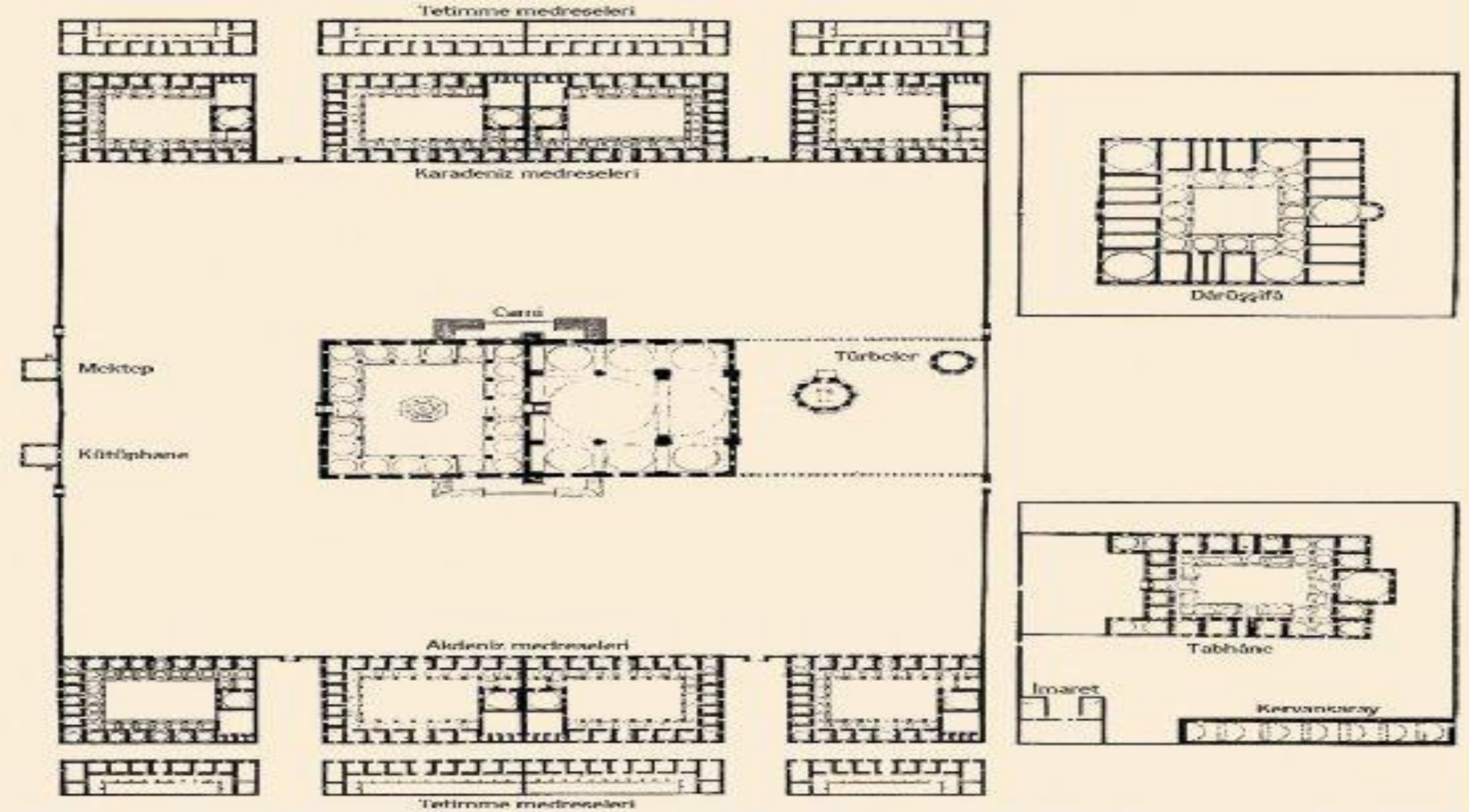
Cevdet Paşa da "Tarih-i Cevdet" adlı eserinin baş kısmında bu konuda şöyle diyor: "Fatih ilme önem verdiği için memleket şarktan garptan gelen ilim adamlarıyla dolmuş ve İstanbul, o asrın Dârü'l Fünûn'u olmuştu(Kayadibi,2003;6).

- Fatih, fethin hemen ardından, İstanbul'daki 8 kiliseyi medreseye çevirmiş, bunlara Bursa Muradiye müderrisi Mevlânâ Alâettin Tûsfî, Bursalı Hocazade ile Mevlâna Abdülkerim'i ve başkalarını atamıştı (Kayadibi,2003;6).
- Planlamış olduğu medreseleri ve külliye yapılarına kadar İstanbul'un eğitim altyapısını oluşturmak için ilk olarak Ayasofya ve Zeyrek kiliselerinin odalarında eğitim-öğretim çalışmalarına başlanılmasını emretmiştir(Süleymanov, 2022;34).
- Ayasofya'nın ilk müderrisi Molla Hüsrev'dir.

SAHN-I SEMAN

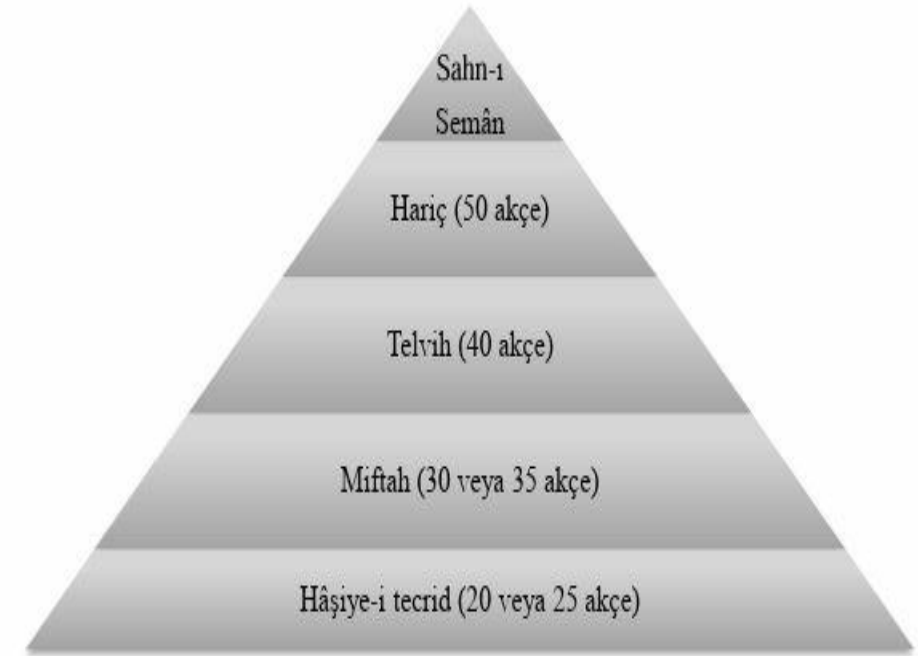

Resim 2: Fatih Külliyesi Planı

SAHN-I SEMAN MEDRESELERİ

- Fatih'in kurmuş olduğu Sahn-ı Semân ve Tetimme Medreseleri'nden sonra Osmanlı sınırları içerisinde yer alan ve daha önce yapılmış olan bütün medreselere yeni derecelendirilme getirilmiştir.
- Bu derecelendirilme medrese müderrisinin aldığı yevmiye üzerinden yapılmış olup şu şekilde sıralandırılmıştır.

Tablo 3: Medreselerin Derecelerine Göre Yükseliş

Müderris

- Sahn-ı Seman Medreselerinde müderris atamalarının yolu Fatih Sultan Mehmed'in hazırlatmış olduğu Kanunname ile belirtilmiştir.

Bu Kanunname'ye göre alebe medresedeki en son aşama olan danışmentlik dönemini bitirdikten sonra mülâzım olur ve yirmi akçeli medreseye şeklinde bir sıralama ile yükselir ve Ellili medreseye müderris olduktan sonra 500 akçe ile kadı olmaya hak kazanır.

*Sahn-ı Semân Medreseleri'ne ağırlıklı olarak Edirne'deki Üç Şerefeli Medresesi'nden, Bursa Sultaniye Medresesi'nden ve yine Edirne Dârü'l-Hadis Medresesi'nden başvurular yapılarak müderrisler seçilmiştir. Bu sayılan medreselerin hepsi de Sahn-ı Semân Medreseleri yapıncaya kadar döneminin en ünlü medreselerinden sayılmıştır(Süleymanov,2022;60).

Görev Yapmış Önemli Müderrisler

- Molla Hüsrev (v. 885/1480)
- Hocazâde Muslihuddin Efendi (v. 893/1488)
- Molla Lutfi (v. 900/1495)
- Şeyhülislâm Alâeddîn Arâbî Efendi (v. 901/1496)
- Kestelî (v. 901/1496)
- Ahîzâde Yusuf Efendi (v. 905/1500)
- Sarıgörez Nûreddîn Efendi (v. 928/1522)
- Fenârîzâde Muhyiddin Mehmed Şah (v. 929/1523)
- Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi (v. 932/1526)
- Şeyhülislâm İbn Kemal Paşa (v. 940/1534)

• SAHN-I SEMÂN MEDRESELERİ'NDE EĞİTİM-ÖĞRETİM FAALİYETLERİ

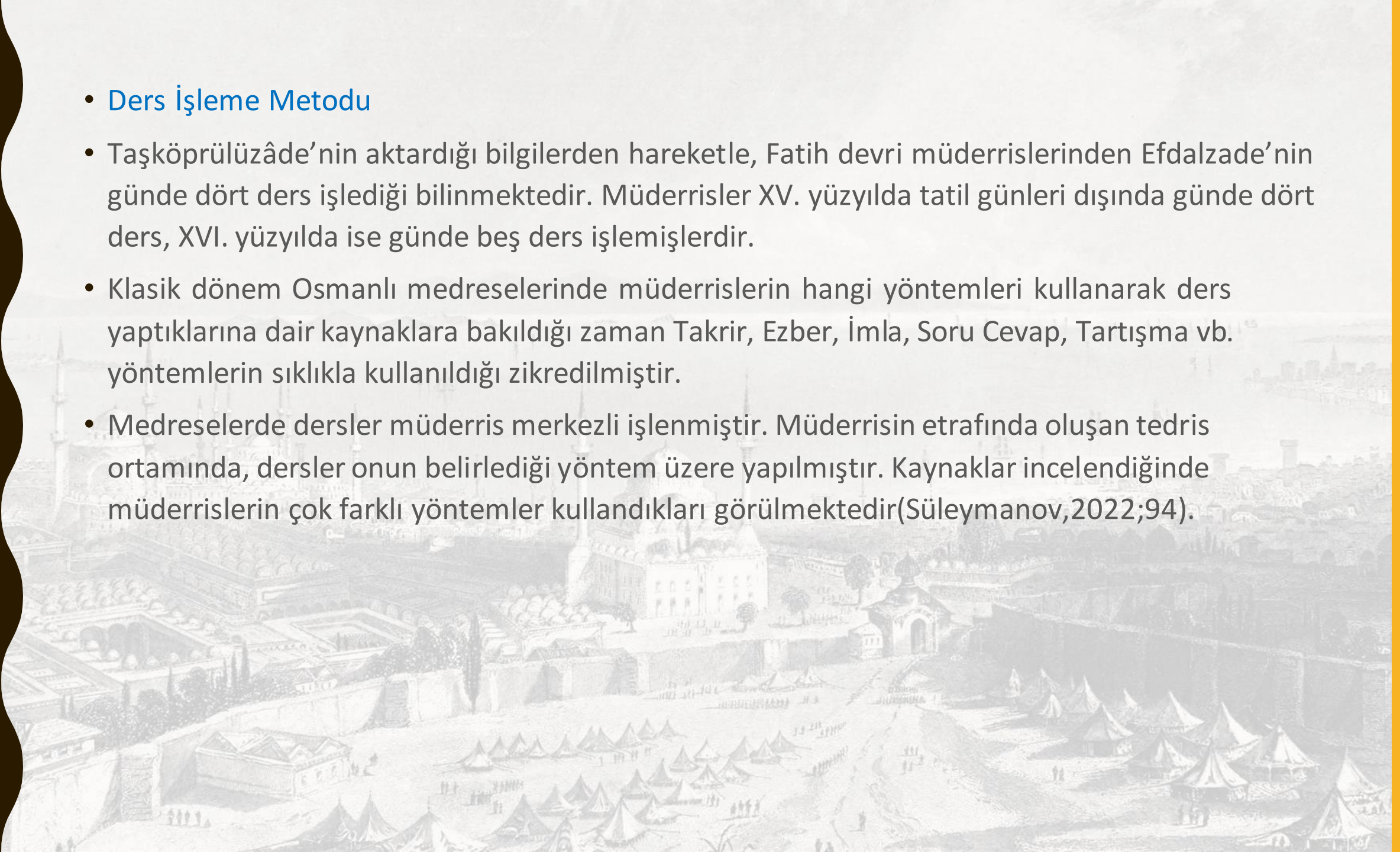
• Ders Programları

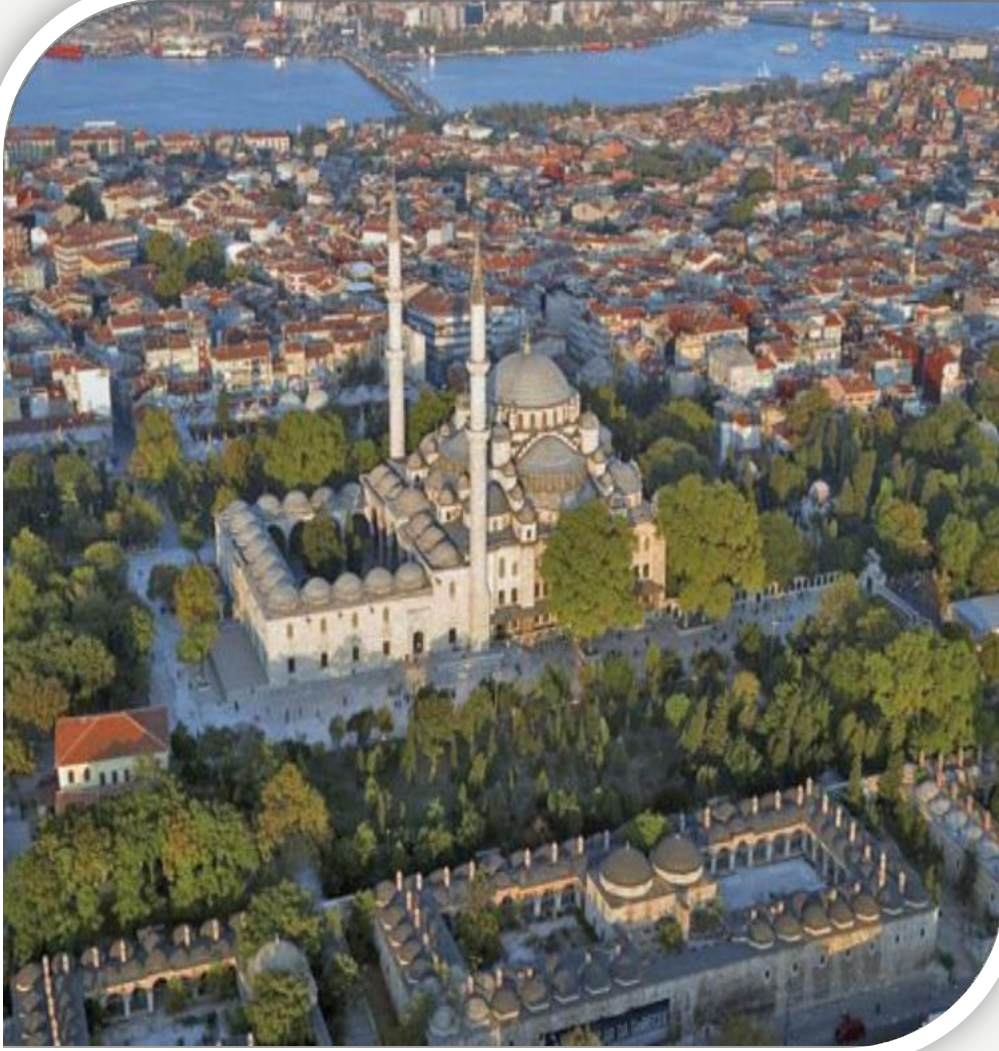
Sahn-ı Semân medreselerinde okutulacak eserleri Fatih Sultan Mehmed, Molla Hüsrev, Ali Kuşçu ve Vezîriâzam Mahmud Paşa'nın birlikte belirledikleri rivayet edilir.

Tetimme medreselerinde orta (iktisad) ve Sahn-ı Semân'da ileri (istiksâ) seviye eserler okutulurdu.

Bu medreselerde matematik ve doğa bilimleri de öğretilmiştir. Tetimme medreselerinde daha çok mantık, belâgat, nahiv ile kelâm ve fıkıhtan bazı eserler okunurken Sahn-ı Semân medreselerinde kelâm, fıkıh ve fıkıh usulü, felsefe, geometri (hendese), aritmetik (hesap) ve astronomi (heyet) gibi ilimler tahsil edilmiştir (Fatih Sahn-ı Seman Araştırma ve Eğitim Merkezi)

- **Ders İşleme Metodu**
- Taşköprölüzâde'nin aktardığı bilgilerden hareketle, Fatih devri müderrislerinden Efdalzade'nin günde dört ders işlediği bilinmektedir. Müderrisler XV. yüzyılda tatil günleri dışında günde dört ders, XVI. yüzyılda ise günde beş ders işlemişlerdir.
- Klasik dönem Osmanlı medreselerinde müderrislerin hangi yöntemleri kullanarak ders yaptıklarına dair kaynaklara bakıldığı zaman Takrir, Ezber, İmla, Soru Cevap, Tartışma vb. yöntemlerin sıklıkla kullanıldığı zikredilmiştir.
- Medreselerde dersler müderris merkezli işlenmiştir. Müderrisin etrafında oluşan tedris ortamında, dersler onun belirlediği yöntem üzere yapılmıştır. Kaynaklar incelendiğinde müderrislerin çok farklı yöntemler kullandıkları görülmektedir(Süleymanov,2022;94).

- **Molla Müsannifek** seri yazması ile meşhur bir müderris olmuştur. Onun bu alışkanlığı ders işleme yöntemine de yansımıştır. Yazı yazma aracılığı ile derslerini işleme alışkanlığı edinen Müsannifek, talebenin sorularını ona yazılı vermesini istemiş ve cevapları da talebeye yazılı olarak izah etmiştir(Süleymanov,2022;94).
- **Molla İzâri** ise tamamen farklı bir yöntem kullanarak derslerini işlemiştir. O derslerinde işleyeceği metinden sadece iki veya üç satır okumayı alışkanlık haline getirmiştir. Molla İzâri, bu metini işlemeye başladığı zaman okuduğu satırları izah etmek için tüm Sarf, Nahv, Meâni, Beyân, Mantık, Usul-İ Fıkıh ve Münâzara ilimlerinin kurallarını uygulayarak talebelerinin zihinlerine takılan tüm soruları açıkladığından dolayı, detaylı bir şekilde konuyu izah etmeyi usul edinmiştir(Süleymanov,2022;95).

SÜLEYMANİYE MEDRESELERİ

- **Süleymaniye Medresesi ya da** Medreseleri, Osmanlı padişahı I. Süleyman tarafından inşa edilen Süleymaniye Külliyesi içerisinde bulunan medresedir. Külliye 1551-1557 arasında inşa edilmiştir.
- Külliye, medrese-i evvel (ilk), sani (ikinci), salis (üçüncü) ve ra bi' (dördüncü) isimleriyle dört medrese, bir tıp medresesi ve darüşşifa ile darül- hadisten oluşuyordu.
- Osmanlı Devleti'nin eğitimde zirve noktası olarak tanımlanmaktadır.
- Daha önce kurulan Ayasofya ve Sahn-ı Seman medreseleri ile ilim hayatında egemen konumda idi. 16. yüzyıla kadar medreseler arasında en yüksek konum Ayasofya Medresesi'nde idi. 60 akçe ücretli müderrisler burada görev yapıyordu.
- Bunlara altmışlı deniyordu. Sahn-ı Semân medreselerinde 50 akçe ücretli müderrisler çalışıyordu. 16. yüzyılda Süleymaniye medreseleriyle bu tasnif değişip genişledi.

- Osmanlı tıbbı, 1556 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın kendi adına yaptırdığı külliye içinde inşa ettirdiği tıp medresesiyle formel bir eğitim müessesesine kavuşmuştur.
- XIII. yüzyılda Mustansırıyye Medresesi'nde başlayan tıp eğitimi geleneğinin bir uzantısı olarak kabul edilebilecek olan Süleymaniye Tıp Medresesi, daha önceki darüşşifalılardan farklı olarak vakfiyesinde bir "tıp medresesi" olduğu belirtilen tek Osmanlı tıp medresesidir(Zorlu,2008;617).

- Süleymaniye Külliyesi içerisindeki medreselerde müderrislerin haftanın dört günü beşer saat ders vermelerinin şart koşulduğu bilinmektedir. Ancak Tıp Medresesi'yle ilgili olarak Taderini'nin bildirdiğine göre tıp ve cerrah, eğitimi uygulamalarında haftada iki günü nazari ve ameli tarzda ders yapılmaktaydı. Bunlardan nazari olanı medrese binasında, ameli eğitim ise daruşşifada ifa edilmekteydi. Anatomi dersleri iskelet modelleri üzerinde uygulamalı olarak takip edilmekteydi. Ayrıca birtakım tıp kitaplarının okunması, klinik gözlemlerle ilaçların ve hastalıkların tetkiki gibi konular Türk hocalar nezaretinde olmaktaydı(Zorlu,2008;618).
- Modern Tıbbiye'yi kuranların önde gelenleri arasında Osman Saib Efendi, Abdülhak Molla ve Mustafa Behçet Efendi gibi Süleymaniye Tıp Medresesi mezunlarının bulunması, klasik eğitimden modern eğitime geçişi simgeleyen bu tarihi transformasyonda bu müessesenin nasıl muharrik bir güce dönüştüğünü ortaya koymaktadır(Zorlu,2008;619).

- **Akli İlimlerin Ders Programından Çıkartılması**

Fatih zamanında "kânun üzre şugl oluna" diye okutulması yasalaştırılan bazı kitaplar "Şerh-i Mevâkîf", "Haşiye-i Tecrîd", "bu dersler felsefiyattır" denilerek Sahn-ı Seman programlarından çıkarıldı. Daha sonraları ulema arasında yeni fenler hakkında garip itikatlar peyda oldu. Bu haller medreselerin sönmesine sebep olacaktı.

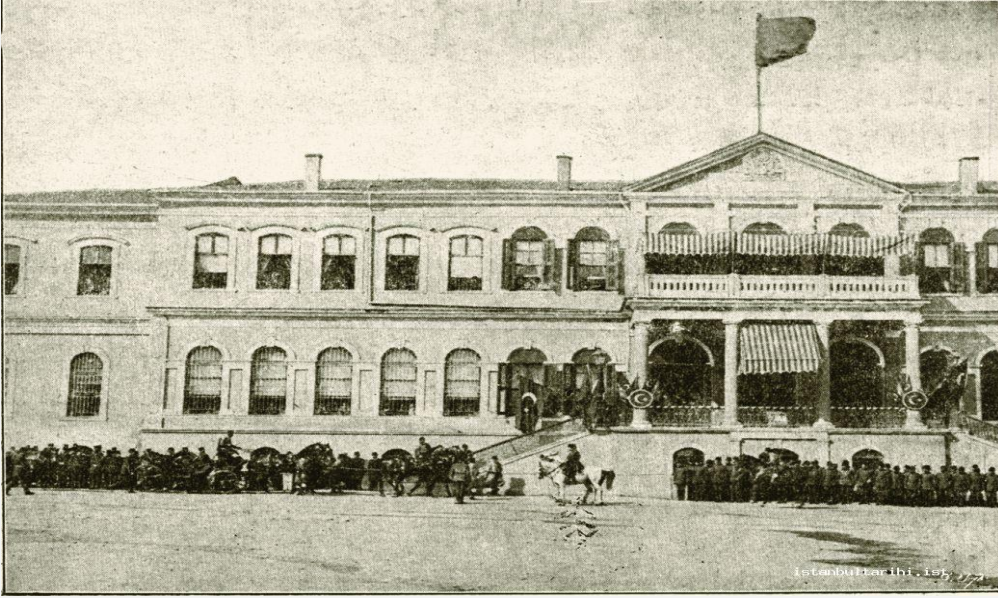
Bu anlayış giderek güçlenmiş, 1767'de Ali Paşa'nın kitaplarına el konulduğu zaman kolleksiyonda bulunan Felsefe, Astronomi ve Tarih üstüne yazılmış eserlerin kütüphanelere konulmaması için Şeyhülislâm tarafından bir fetva çıkarılmıştı.

Son olarak 1869'da Şeyhülislam tarafından hazırlatılan bir rapor ile medreselerde okutulmakta olan dersler arasından, Matematik ve Fen Bilimlerinin yanı sıra Tefsir ve Hadis dersleri de kaldırılmıştır(Balcı,2012;160).

- **Medreselerin Islah Edilme abaları**

Sultan III. Murad, sık sık medrese ıslahatı ile ilgilenmiş, müteaddit fermanlar ve kanunnameler çıkarmıştı. Bu fermanlarda Sultan, daha çok eğitim süresinin tamamlanması, talebenin ve müderrislerin derse devamının sağlanması, okuna gelen kitapların eksiksiz okutulması, iyice öğrenmeden talebenin eline icazet verilmemesi üzerinde durmaktaydı.

Medreselerle ilgili tartışmalar sürerken Ruslar karşısında ard arda yenilgiler alan II. Mahmud, Osmanlı devlet teşkilatını tamamen değıştirme kararı aldı. Yeniçeri Ocağını imha edip etkili muhalefetten kurtulduktan sonra, Avrupa'ya öğrenci göndermiş, Batı örneğinde sivil okullar açmış, nüfus sayımı yaptırmış, halkın yaşayışını ve kılık kıyafetini değıştirmek için zor kullanmaktan kaçınmamıştı (Balcı,2012;163).

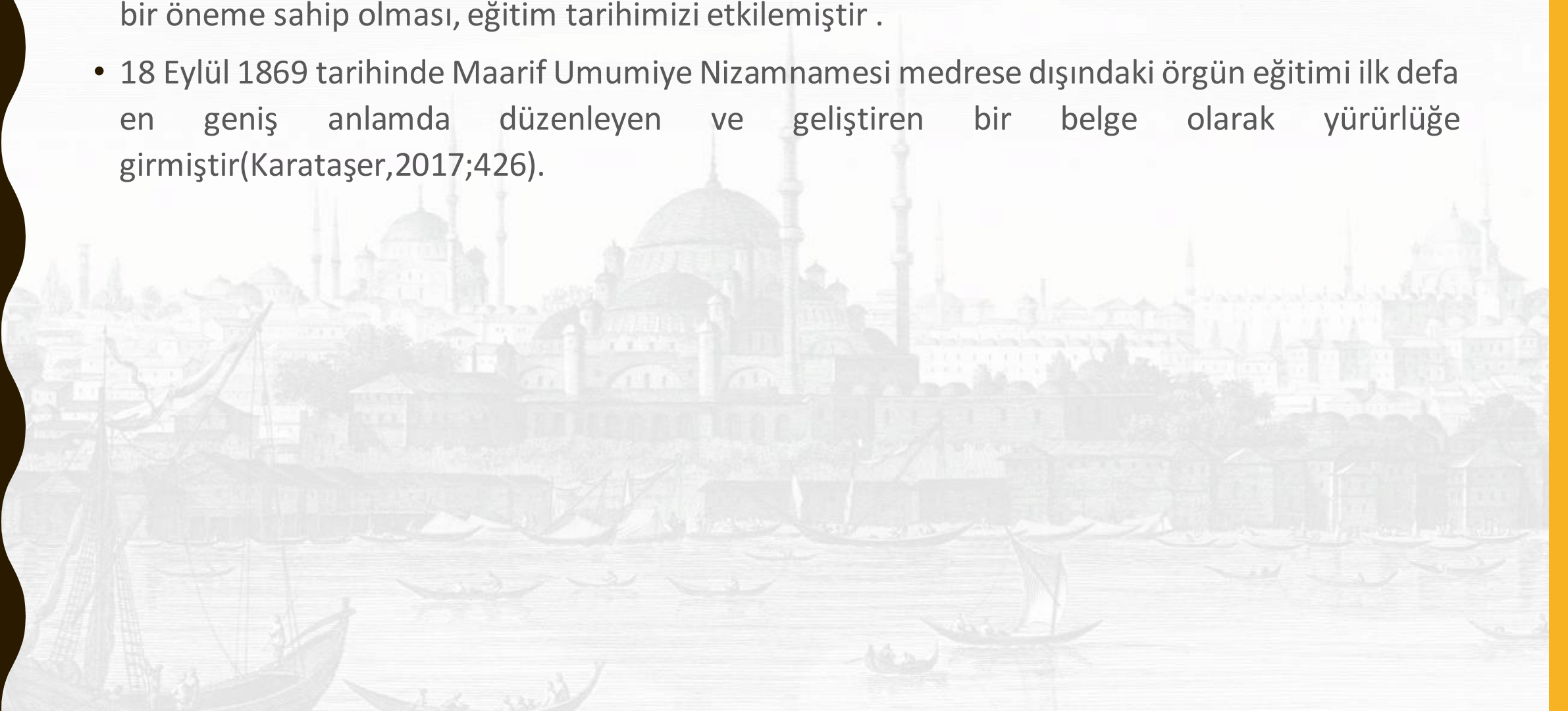

- Eğitim, medreselerin kontrolünden çıkarılacaktı. Her ne kadar “ilköğretimi mecburî” hale getiren ferman İstanbul sınırları dışına çıkmadıysa da ilk adım atılmıştı. Devlete sivil memur yetiştirmek için Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mektebi Ulûm-u Edebiyye adı ile orta okul düzeyinde iki Rüşdiye açmış bunların idaresi için “Mekâtib-i Rüşdiye Nezareti” ni kurmuştu.
- Özellikle Tanzimat döneminde hukuk ve eğitim alanlarında yapılan yenilikler çerçevesinde batı tarzında modern mektepler açılmış, medreseler uzun bir süre yüz üstü bırakılmıştır. Bu uygulama mektep-medrese kavgasını doğuracak, dini hayat derinden etkilenecektir(Balcı,2012;164).

TANZİMAT DÖNEMİ VE SONRASI EĞİTİM KURUMLARINA GENEL BİR BAKIŞ

- Eğitim kurumları açısından Osmanlı Devleti klasik dönemde kendisinden önce gelen devletlerin eğitim sisteminin devamı niteliğindeydi. 18. ve 19. Yüzyılla birlikte eğitim alanında gelişme ve değişimlerin yoğun bir biçimde yaşandığı görülmektedir. Osmanlı klasik dönem eğitim kurumları medreselerle birlikte ibtidailer, rüşdiye ve idadiler eğitim sisteminde yer almışlardır(Karataşer,2017;425).
- Osmanlı Devleti'nde mevcut eğitim müesseselerinin durumu şöyledir: Birinci sırada Müslümanlara ait mektepler, ikinci sırada gayrimüslimlere ait mektepler yer almaktadır (Kodaman, 1988:1). Bu okullar birbirinden yöntem açısından farklıydılar. Genel olarak bakıldığında eğitim sistemin deve kurumlarında herhangi bir bütünlük söz konusu değildi. Bu mekteplerde ağırlıklı olarak dini eğitim veriliyordu(Karataşer,2017;426).

- Tanzimatçıların reformcu ve modern eğitim görüşleri şöyleydi. Avrupa devletlerinin baskısı nedeniyle, liberal ve laik fikirlerinin etkisi görülmektedir. Eğitimin iyileştirilmesi devleti çöküşe gitmekten kurtaracağı yönünde bir eğilim oluşmuştu. Bu dönemde eğitimin siyasi ve toplumsal bir öneme sahip olması, eğitim tarihimizi etkilemiştir .
- 18 Eylül 1869 tarihinde Maarif Umumiye Nizamnamesi medrese dışındaki örgün eğitimi ilk defa en geniş anlamda düzenleyen ve geliştiren bir belge olarak yürürlüğe girmiştir(Karataşer,2017;426).

SULTAN ABDÜLHAMİD DÖNEMİ'NDE MEDRESELER

- Sultan Abdülhamid, idaresini sağlamlaştırdıktan sonra imparatorluk sınırları içerisinde büyük bir okullaşma hamlesi başlatmış, ancak medreseleri gözden çıkarmıştı. Bu tavrında softaların darbecilere verdiği desteğin etkisi vardı. Medrese öğrencileri 1892 yılından sonra hiçbir sınava alınmamış, bu durum medrese öğretiminin seviyesini olabildiğince düşürmüştü(Balcı,2012;164).
- Sultan II. Abdülhamid döneminde açılan okullar hemen her alanı yakından ilgilendirir. Örneğin Ticaret Mektebi, Hukuk Mektebi, Baytar Mektebi, Mülkiye Mektebi, Lisan Mektebi v.s. Bunların hepsi bir arada düşünüldüğünde ülkenin ve devletin ihtiyaçlarının ne kadar çeşitli olduğu yakından anlaşılır. Farklı sektör ve amaçlara yönelik açılan bu okul çeşitliliği ile yılların eksiklikleri tamamlanmaya çalışılmaktaydı(Karataşer,2017;433).

• **Islahat Layihaları**

1-Sultan Abdülhamid'in klasik İslam uleması ve medreselere karşı mesafeli durmasına rağmen kendisine medreselerin ıslahı ile ilgili çok sayıda layiha verilmiştir.

Bunlardan biri 1897 (1314) yılında medrese ile ilgili bir kitapçık neşreden Şeyh Aliefendizade Muhyiddin'e aittir.

Muhyiddin, açık bir şekilde idareyi suçlamaktadır. “Son dönem padişahları medresenin ıslahına bakmamışlar ve teşvik görmeyen ulema her yerde gerilemeye yüz tutmuştur, Devlet adamları yeni fenlerin medresede okutulmasını engellemektedir

Devlet adamlarının medreseye karşı olmalarının sebebi, dinsizliğin, ahlaksızlığın ve keyfi idarenin kolayca yapılmasıdır. Eğer ulema, yeni fenleri de okuyacak olsa bir eline fenni diğer eline dini alarak birer dahi olacaklar, dinsizlere meydan kalmayacak, her türlü yeni icatları şeriata uydurarak insan ahlâkını muhafaza edecekler, Devlet adamları bunu bildikleri için medreselerin yenileşmesini istememektedirler. (Balcı,2012;164).

- Bu dönemde medrese problemini incelemiş olan Hüsrevbeyzade Celalettin'nin Padişahın emriyle hazırladığı layihadır.
- Celaleddin Bey'e göre medrese talebelerinde görülen itaatsizliğin üç sebebi vardır. Bunlar:
 - a) Talebeliğe kabul edilmede bazı önemli şartlara riayet edilmemesi
 - b) Eğitim tarzının uygun olmaması
 - c) Mezun olanların belirli bir görev ve maaş ile geçimlerinin temin edilmemesi
- Köylerden başına bir parça bez saran gençler medreselerde yığılmaktadır. Çoğunluğu henüz okuma yazma bilmemektedir. Bu durumun önlenmesi için Rüşdiye mezunu olmayanların medreselere kabul olunmaması genel bir prensip olmalıdır.
- Köylüleri medreseler sevk eden sebep askerlikten kurtulma ümididir. Medreseler için Rüşdiyeler zorunlu hale getirilirse bu ümit onları rüşdiyelere teveccüh ettirecektir.
- ilmiye, askeriye, mülkiye ve meşayihin önde gelen isimlerinden ders programlarını memleketin ihtiyacına göre düzenlemek için bir komisyon kurulmalıdır(Balcı,2012;169).

MEDRESELİLERİN ASKERLİKTE MUAF OLMASI

- 25 Kasım 1886 tarihli Asâkir-i Nizâmiye-i Şahânenin Sûret-i Ahzını Mübeyyin Kânunnâme-i Hümayunu ve 8 Mart 1870 tarihli Kur'a Kânunnâmesi incelenecek olursa her iki kanunnameye göre medreselerde yatılı eğitim gören talebelerden askerlik çağına girmiş olanlar, komisyon marifetiyle yapılacak olan kur'a imtihanlarına girerek başarılı olmaları halinde o yıl için askerlik görevinden muaf tutulmaktadırlar.
- Bu durumda medresede okuyan talebeler her yıl okudukları derslerden ve ayrıca kur'a komisyonu tarafından yapılacak olan imtihanlarda başarılı olmaları kaydıyla sadece o yıl için askerlik görevinden muaf tutulmakta, aksi takdirde askerlik görevine sevk edilmektedirler.
- Taşralı talebeler ise eğitimleri süresince herhangi bir imtihana tâbi tutulmaksızın mezun oluncaya kadar askerlik görevinden muaf tutulmaktadırlar. Mezun olduklarında ise devlet hizmetinde görevlendirilmeleri halinde tertip-i sâni olarak isimlendirilen yedek birlik görevine yazılırlar ancak fiilen askerlik görevi icra etmezler(Yıldız, 2020; 1092).

- II. Abdülhamid döneminde medrese talebelerinin kur'a imtihanlarından muaf tutulması tamamen siyasi gerekçelere dayanmaktaydı.
- Kırımîzâde, mezkûr jurnalinden iki yıl önce kaleme almış olduğu 6 Kasım 1890 tarihli bir başka jurnalinde, bahse konu uygulamanın arka planında yatan sebepleri ortaya koymaktadır. Jurnalde, askerlikten muaf tutulmadan önce İstanbul medreselerindeki talebe sayısının beş-altı bini geçmediğı, bilahare uygulamaya geçirilen asker alımına ilişkin düzenlemeler nedeniyle askerlik görevinden kurtulmak için görünüşte ilim tahsil ediyormuş gibi İstanbul'a gelerek medreselere kaydolan talebe sayısının ise on iki bin sınırına dayandığı vurgulanmakta, hatta içinde bulunan yılda altı yüz kadar talebenin daha ilave olduğu hatırlatılmaktadır(Yıldız, 2020; 1094).

KAYNAKÇA

- Yılmaz, H. (2016). "Medrese nedir? 16. yüzyıllarda dımaşk medreseleri üzerine bir inceleme". *Divan Disiplinlerarası Çalışma Dergisi*, 6,33-70.
- İpşirli, M. "MEDRESE", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/medrese#2-osmanli-donemi>
- Öktem, Ü. (2004). "Osmanlı medreselerinde felsefe". *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 15(15), 271-288.
- Hazer, D. (2002). "Osmanlı medreselerinde arapça öğretimi ve okutulan ders kitapları." *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1,274-293.
- Hızlı, M. (2008). "Osmanlı medreselerinde okutulan dersler ve eserler." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17;1,25-46.
- Hızlı, M. (1994). "Osmanlı medreselerinde bozulma." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (6),71-82.
- Öziş, A. (2023). *14.yüzyıl'da iznik medresesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Kayadibi, F. (2003). "Fatih sultan mehmet döneminde eğitim ve bilim." *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8,1-18.
- Süleymanov, K. (2022). *Sahn-ı seman medreseleri ve eğitim sistemi*. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Zorlu, T. (2008). "Klasik osmanlı eğitim sisteminin iki büyük temsilcisi: fatih ve Süleymaniye medreseleri." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6 (12),611-628.
- Balcı, R. (2012). "Medreselerin ıslahı konusunda sultan 2. abdülhamit'in hazırlattığı bir lahiyanın tahlili", *Tarih Okulu Dergisi*, 7,155-191.
- KARATAŞER, B.(2017). "İkinci abdülhamid dönemi eğitim politikası" . *The Journal of Academic Social Science Studies*, 57,423-437.
- Yıldız, H. (2020). "Osmanlı'da medrese talebelerinin kur'a imtihanlarından muaf tutulmalarının sebep ve sonuçları üzerine bir değerlendirme. " *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 1074-529.